

Byggeskikken i de gamle bønderbygninger i Thy.

Af H. Zangenberg.

For godt et halvt hundrede år siden havde de gamle bønderbygninger i Thy endnu sin ejendommelige og med landskabets særpræg stemmende bygningsform, der tidligere har været udbredt over større strækninger af Nørrejylland, og som bestod i en særlig gård- og hustype, hvis byggemåde sikkert har aner, der går tilbage gennem middelalderen til oldtiden. Nu er forholdet et andet, de gamle bygninger er enten forsvundne for at give plads for nye og mere tidssvarende bygninger, der ikke altid forliges så godt med det prægtige Thy-landskab, som de gamle bygninger, eller også er de blevet så ombyggede, at det særegne ved dem er forsvundet. Denne udslettelse af gammel bygningskultur er gjort så grundigt, at der nu, - så vidt det vides, - knapt findes en halv snes gårde i hele Thy, hvor den gamle og oprindelige typeform er blot nogenlunde bevaret, og blandt den nulevende landbefolkning i Thy er der vist kun få, der har nogen forestilling om, hvorledes den gamle Thygård har set ud.

Ved det undersøgelsesarbejde af gamle danske bønderbygninger, som udføres af Nationalmuseets 3die afdeling, Dansk Folkemuseum, har det derfor været glædeligt, at den gamle gårdtype i sin helhed har kunnet opspores i de få ovennævnte tilfælde, hvorved kendskabet til den byggeskik, der nu er ved at uddø i Thy, er blevet betydeligt udvidet. På grundlag af disse og tidligere undersøgelser vil vi i det følgende se noget nærmere på denne gamle bolig- og byggeskik.

Den oprindelige gårdtype for Thy er den tolængede gård, som vi vil kalde parallelgården, idet den består af 2 længer, der begge vender i samme retning, ligger solret (det vil sige med gavlen i øst og vest), og med en større eller mindre afstand mellem de to længer. Disses beliggenhed i forhold til vej er selvfølgelig ret forskellig, efter som vejene ligger nord-syd eller vest-øst, og længerne ligger derfor enten vinkelret på vejen eller også i samme retning som denne, i sidste tilfælde undertiden således, at vejen går mellem længerne. Hvis begge længer ligger på samme side af en forbiførende vej, er det sjældent, at den ene længe, stuelængen, ligger lige i vejkanten, men den er da gerne trukket et stykke tilbage fra vejen, så at der mellem denne og længen findes en have.

I Jydske Lov, der blev givet 1241, nævnes Salhus og lade som gårdens 2 hovedbygninger, og dette viser så afgjort i retning af den tolængede parallelgård, som har været almindelig udbredt over hele Thy og Vendsyssel samt de nordlige dele af Himmerland, og endnu i vore dage bruges de i jyske lov nævnte udtryk "Sals" (for Salhus = beboelsen) og "Lade" for den tolængede thygårds parallelle længer. For beboelseshuset benyttes dog også ordet råling

(Radling), et ord, der er udviklet af radelang (Rathelang, nævnt år 1268), og som hentyder til, at husene har bestået af en sammensat række (rad) af rum eller gulve. I 1802 skriver præsten K. Aagaard (i sin "Beskrivelse over Thy¹"), at "Bøndergaardene ere sielden indesluttede af 4 sammenhængende Længer, men bestaae sædvanligst kun af 2 Huse, der for Vindens Skyld gierne ere byggede med Enderne mod Vester og Øster. Og da disse tvende Huse staae lige over for hverandre, saa er Gaarden aaben mod de to Sider". Noget lignende skriver provst Schade i sin beskrivelse over øen Mors, der blev udgivet i 1811, og sammenholder man disse to forfatteres beskrivelser med de gamle udskiftningskort, der findes i matrikelarkivet, og som for Thys vedkommende stammer fra begyndelsen af det 19. århundrede, får man en bekræftelse af disse udsagn, selv om kortene også viser os andre typer, som vi om lidt skal vende tilbage til.

Udviklingen i Thy, har som før berørt, været årsag til den gamle tolængede gårds forsvinden, men ikke få gamle, fritliggende "Sals" eller stuehuse findes dog endnu tilbage, - selv om de svinder stærkt i antal, - og undersøger man udhusbygningerne til et sådant sals nøjere, vil man ofte, især i de trefløjede avlsbygninger fra tiden omkring 1870-80, finde lævn af den gamle, oprindelige tolængede gårds "lade", der skjuler sig i den nuværende avlsbygningens midterfløj. Det var nemlig ikke så vanskeligt at omdanne en tolænget gård. Det gamle sals beholdt man indtil videre, men erstattede ydervæggene med grundmur, hvorved de ydre bindingsværksvægge forsvandt, men den indre kerne blev i det væsentlige stående. På samme måde behandlede man selve laderne, da det som regel var ret rummelige og ikke upraktiske bygninger, de blev blot udvidet med et par sidefløje. Selve stalden derimod, som før var anbragt i ladens ene ende, blev nu flyttet og helt omdannet, og det ville derfor have været vanskeligt at få klarhed over, hvorledes en gammel stald har set ud i en tolænget bygning, om ikke de ovennævnte få gårde havde eksisteret endnu og staldene havde været nogenlunde bevaret i enkelte af dem.

Den tolængede parallelgård er imidlertid ikke den eneste gamle type, som har været anvendt i Thy. En lige så gammel type, og sikkert endnu ældre, findes i de anselige enlængede huse, hvoraf der endnu ligger en del spredt over hele landsdelen, og hvoraf de anseligste findes i byerne langs vestkysten. Her skal især fremhæves fiskerbyen Agger, hvor forfatteren af nærværende lille afhandling har fundet meget anselige enlængede huse. Den enlængede husform har som beboelseshus tidligt været kendt i Thy, herom vidner

¹ Se Aarbogen for 1920, S. 105.

den hustomt fra jernalderen (ca. 200 år efter Kristi fødsel), som er blevet undersøgt af Nationalmuseet i Ginnerup i Heltborg sogn²). Det enlængede hus har været benyttet som gårdtype i flere egne af landet, men i Thy har det blot været anvendt som husmands- eller boelssted, omend denne type her er af anseligere art end andre steder i landet.

Endnu en type må nævnes, som i Thy især er blevet benyttet til det større boelssted, nemlig vinkelhuset, eller som det kaldes i denne landsdel "et krumt sted". De består, ligesom parallelgården, af to huse, salset og laden, men de er sammenbyggede og lagt i vinkel for hinanden. Undersøger man imidlertid

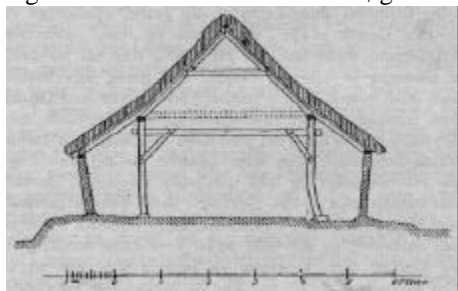

Fig. 1 Tværnsnit af et Hus fra Agger By og Sogn, Refs Herred, Thisted Amt.

denne type nøjere, vil man komme til det resultat, at den synes opstået ved, at der enten til et tidligere enlænget hus er tilføjet en ladebygning, anbragt som sidefløj til det oprindelige hus, der indeholder beboelse og stald (denne sidste kan dog være anbragt i sidefløjen) eller også er to oprindeligt adskilte bygninger i tidens løb blevet sammenføjede. Af denne type findes der endnu ikke så få bygninger i Thy, og disse bygninger er ofte af stor interesse.

Vi vil nu se nærmere på konstruktionen i bygningerne, hvad der er nødvendigt for forståelsen af bygningernes ruminddeling. Til de thylandske huse har været benyttet *højrem* med *udskud* på begge sider. Højremskonstruktionen kan sikkert føres tilbage til oldtiden. Den består af 2 rækker stolper, *benene*, der er opstillet fra gavl til gavl inden for husets lave ydervægge, som regel i en afstand af 1 á 1,25 m fra disse, se hosstående fig. 1.

Stolperne er stillet på sten fornedet, de såkaldte "Syldesten", og foroven er de tappet sammen med en rem, "*Højremmen*" ("æ Hyvrem"), der er gennemgående i hele husets længde ligesom stolperækkerne. Mellem stolperne og husets ydervægge opstår således et lavt, smalt rum, der kaldes *udskuddet*. Disse udskud er gennemgående på begge sider i ladebygningerne, ligeledes på stuehusenes nordsider, hvorimod de er borttaget på stuehusenes sydsider udfor beboelsens stuerum, for at vinduerne her kan blive større og komme til at sidde højere på væggene. Udskuddene lægges enten til husenes enkelte rum, hvorved disse bliver større, eller også indrettes de som småkamre, eller alkoverne anbringes i dem. De to højremsrækker er indbyrdes

ved en eller to bjælker, "*Neden- og Ovenbjælken*", der er tappet i stolperne med lange bjælkehoveder er drevet en af to trækiler, "*Nagler*", der spænder bjælke og stolpe sammen. Samlingen af bjælke og stolpe er yderligere støttet ved skråbånd, "*Stivere*", og sådanne stivere er også anbragt i husets længderetning for at afstive samlingen mellem stolpe og højrem. En samling af to parvis stillede stolper (ben) med tilhørende bjælker og stivere kaldes en *Binding*. Afstanden mellem bindingerne varierer fra et almindeligt bindingsværksfag i beboelsens stuer til 2-2½ fag i husets øvrige rum. Noget lignende gælder for laderne, idet der i staldene oftest er en afstand af et (stort) bindingsværksfag mellem bindingerne.

Mellem ydervæggens stolper udfor stuerne, undertiden dog også i udskudsvæggene, er anbragt *løsholter*, vandrette tømmerstykker indtappet i stolperne under vinduerne. Højremmen bærer tagværket, der består af en række parvis sammenføjede (sammenskarede) *spænder*, der foroven krydser hinanden og her i hele husets længde bærer et langt, spinkelt træstykke, "*Kolatten*". Spænderne hviler fornedet på højremmen og holdes her på plads ved en trænagle, "*Taanagle*", der er drevet i fra oven gennem spærfod og højrem. Spænderne er afstivet ved *Hanebånd*, et vandret stykke tømmer, der ofte er anbragt ret nær ved kolatten (ca. 63 cm fra denne) og er skaret i spærenes sider, hvori de fastholdes med en trænagle. Fra foden af spænderne og ud til ydervæggene er anbragt kortere spærstykker, "*Udskudsspærene*" eller "*Opløbere*", der hviler på tagremmen over ydervæggens stolper. Disse sidste, "*udskudsstolperne*", er meget korte, knapt 1,25 m høje, og er anbragt som højremsstolperne, fornedet står de på sten, og foroven er de tappet i remmen. Udskudsstolperne eller udskudsremmen kunne undertiden være afstivet ved vandrette tværbånd, "*Ragebaand*", mellem udskudsvæggen og højremmen. Hele taget er lægget med lægter, og herpå er tækket med strå eller rør, og rygningen er dækket, "*mønnet*" med tørv. Gavlene er skråt afskårne foroven efter den almindelige håndværksregel, at lige så mange alen, som spærene er lange, lige så mange kvarter (6 tommer) bliver overgavlen høj i lodret mål, regnet til gavlremmens underkant. Under de skråt sammenstødende tagflader i disse halvgavle lægges i tagværket et tømmerstykke, "*æ Skank*". Tagskægget kaldes "*æ Oks*" (Ous), og det mellemrum, der dannes mellem tagremmen og tagets underside, lukkes enten med en fjæl, "*Sugfjællen*", eller tilklines med soltørrede lersten og ler.

Tømmeret til disse huse har det været en vanskelig sag for beboerne at fremskaffe på grund af egnens skovmangel, derfor var konstruktionen fortræffelig for egnens folk, da det meste af de bærende led i bygningerne (højremmen) stod indendørs og således var beskyttet mod vejrets ødelæggende påvirkning. Til de lave ydervægge kunne der lettere skaffes noget tømmer, da der hertil kun skulle bruges kortere

² Se Museumsinspektør, cand. mag. Hans Kjær: Et Oldtidshus. Illustreret Tidende, 65. Årg., Nr. 14.

stykker. Egetømmer er en sjældenhed i disse huse, og findes det, så er det som regel anvendt til højremstolper i ydervæggene ud for stuerne. Tømmeret er næsten overalt af spinkel fyr eller gran, - enkelte steder kan dog højremstømmeret og dertil hørende remme være ret svære, - og den største leverandør af dette tømmer har været Vesterhavet, der ved skibsvrag og strandingsgods har tilført beboerne, ikke blot langs kysten, men også langt op i landet, en stor del tømmer til deres bygninger, Både tømmer, lægter (hvortil kan være anvendt hele og halve årer), brædder, ja, endog beslagdele stammer oftest fra strandingsgods, købt ved strandingsauktioner på vestkysten. Noget nyt tømmer, både fyr og eg, er dog også indført fra Norge ved Sandskuder.

I ældre tider var tømmeret i ydervæggene gerne overstrøget med brunrødt blandet i tjære, som man varmede ved at komme en ophedet sten deri. Denne stolpemaling, der var almindelig for et hundrede år siden, er forlængst gået af brug, og nu overhvides både vægge og stolper med kalk. Tavlene var i ældre tider lerklinede på en sparsom fletning af halmsimer om lodrette træstaver. For beboerne langs havet blev det efterhånden vanskeligere at skaffe sig ler til klining og vedligeholdelse, især da leret oftest skulle hentes i lerbanker i havet og måtte bæres i land i kurve. Tvunget af nødvendigheden anvendte man derfor de store, flade strandsten, som havet i større mængder skyller op langs strandkanten, og opmurede disse sten i ler i tavlene. Senere opmurede man de underste tavler i beboelsens ydervægge med brændte teglsten, *tavlmur*, men beholdt de klinede vægge i tavlene over løsholterne, og tilsidst erstattedes

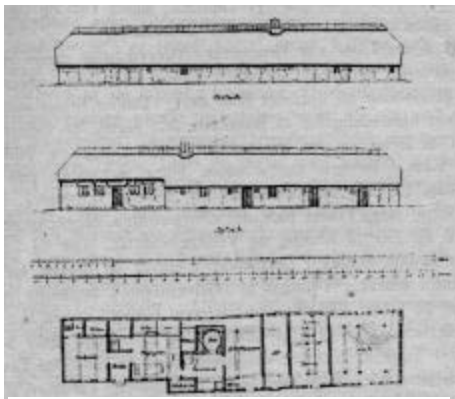

Fig. 2. Hus fra Agger By og Sogn, Refs Herred, Thisted Amt.

bindingsværksvæggene med grundmur. På visse egne har man benyttet flintesten, og i Vester Vandet sogn har man benyttet kridtsten til ydervæggene. De skrå sider under tagene, der er synlige i beboelsens stuer, småkamre og alkover, har man i senere tider, for at dække stråtagets underside, lukket således, at man på lægter, slåede på spærenes undersider (se øverst tilhøjre på fig. 5) har anbragt et lag af soltørrede, rå lersten og hvidtet både lægter og sten med kalk.

Vinduerne var i ældre tid blyindfattede, senere blev de inddelte ved træsprosser. Dørene var både heldøre og halvdøre, disse sidste gik dog senere stærkt

af brug, og man finder nu kun meget sjældent en halvdør i Thy. Udvendigt er vinduer og døre gerne grønmaledede ved beboelsen, men udhusedørene er som regel tjærede.

Vi vil nu se nærmere på, hvorledes de forskellige typer var indrettede, og begynder da med det enlængede hus, som ses på fig. 2.

Den vestlige del af huset, som består af forstue, ølkammer og vesterstue med bagved liggende rum, er en tilføjelse, der er blevet tilbygget huset for godt et hundrede år siden. På den tid blev det en modesag at indrette og tilbygge storstuer til husene med en ny og fornemmere indgang end den tidligere, der altid fandtes i bryggerset eller yderframmerset, som det kaldtes. Da beboelserne i dette hus, såvel som i stuehuset til den på fig. 6 viste tolængede gård, er fuldstændig ens, og da de tillige indeholder de hovedrum, der altid går igen i et thylandsk sals, vil vi behandle begge disse huse under et, og blot under gennemgangen søge at fastslå den forskel, der kunne være på et noget rigere udstyret sals og husmandshuset.

Gennem husets forstuedør, "*æ Uerdar*", træder man ind i forstuen. På hver side af døren er ofte anbragt en mindre, firkantet rude, enten med siden lodret eller snedstillet. Den sidste vinduesform findes ligeledes i husenes overgavle (samt i laderne), her sidder et vindue på hver side af den tjærede gavlle, og skikken er meget udbredt, man møder den straks, når man kommer til Thyholm, og finder den over hele Thy. - Forstuens galv er stenpikket, ofte med flade, kantstillede strandsten, og loft samt døre er malede. På yderdøren finder man ofte et smukt smedet *klinkefald* og en lås, og alt beslag er i øvrigt jern, undtagen hvor det stammer fra strandede skibe, her kan både kroge og skud m.m. være af messing.

Fig. 4. Stue fra en Gård i Øster Vandet By og Sogn.

Klinkefaldenes hanke er udsmedede i spiralformede horn eller i løgform, og vidner om dygtige smede, der har forstået at få noget ud af deres håndværk. I forstuen findes to døre, den ene til dagligstuen, den anden til vester- eller østerstuen, benævnt efter som husets storstue var anbragt i vest eller øst. Undertiden kan der være endnu en dør i forstuen, der lukker for trappen til loftet.

Vesterstuen er husets storstue og bærer omtrent det samme præg som overstuen i landets øvrige gårde. Ved vinduesvæggen i Aggerhuset står et bord "for sønden imell æ Vinner", og en dragkiste eller et skab, et par kister og måske "en Skatol" udgør stuens bohavede, der dog udvides med en alkove i udskuddet eller "*Fredssengen*", som den også kaldes. Denne er dog ikke altid fast indbygget i stuen, men kan være en himmelseng. Det var som regel gæstesengen, men husene havde dog desuden ofte et par *sengekamre* i enden af beboelsen ovenfor vester- eller østerstuen, der benyttedes som gæstekamre. I udskudsrummet bag vesterstuen fandtes ofte håndkværnen, og det kaldes derfor *malekammeret*, men dette kunne dog også findes i bryggerset. Enkelte steder findes to storstuer, i så fald kaldes den ene storstuen og den anden øster- eller vesterstuen, men deres bestemmelse har været den samme, nemlig at være klædeskamre og gæstestuer, der til daglig stod ubenyttede hen. Gulvene er hvidskurede bræddegulve, - i ældre tider var de lerstampede ligesom i dagligstuen, - væggene var hvidkalkede, senere kalkfarvede, og lofterne malede. Bag forstuen ligger *øl-kammeret*, der også blev benyttet som spisekammer og opbevaringsrum for de saltede spisevarer. På grundplanen, fig. 6, er "*Saltkammeret*" dog liggende i udskudet bag storstuen, og dette har ikke været ualmindeligt. I ølkammeret findes ofte loftstrappen, hvad der er gammel skik, senere er trappen blevet vendt, og opgangen sker fra forstuen.

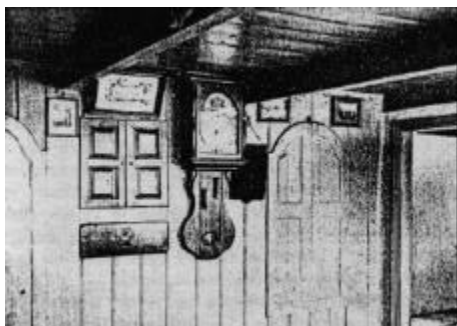

Fig. 3. Alkovevæg fra en Dagligstue i Snejstrup, Jannerup Sogn. (Indkøbt af Museet for Thy og V. Hanherred.)

Dagligstuen er i det væsentlige ens i alle gamle thyhuse, dog kan der være forskel i sengenes antal, som det ses ved sammenligning af de to planer, og det må yderligere bemærkes, at det i Aggerhuset viste mælkekammer i det sydlige udskud ofte kunne være indrettet til alkove i ældre tid, samt at der også kunne findes 3 alkover i det nordlige udskud, hvorved sengeantallet steg til 5. Kommer man ind i

Aggerhusets dagligstue, lægger man straks mærke til alkovevæggene, "*Sengeffjælene*", hvori findes to senge i "den nar Side" og en "for Østen" ved siden af bageovnen, denne var gerne for de gamle folk. I sengene langs nordvæggen er ægtesengen altid den østligste, og på skillevæggen mellem sengene er opslået en fjæl, hvorpå værdigenstande, papirer og bøger (om man havde nogen) blev opbevaret. Alkovedørene var altid lukkede, når sengene ikke brugtes, - undertiden også når de blev brugt, det var så rart lunt om vinteren og skærmede for fluer om sommeren. På hosstående billede, fig. 3, ses en sådan alkovevæg. Mellem alkovedørene er anbragt et lille skab, "*æ Skænk*", hvori husets finere genstande opbevarede, hvorfor dørene ved festlige lejligheder og når der ventedes fremmede, altid var åbne. Mellem skænken og ægtesengen er "*æ Klok*" anbragt, et ur, der dog også kunne have en urkasse som de almindeligt kendte Bornholmere. Der skælnedes i ældre tid mellem "*Uhr*" eller "*Klokke*", der har 2 visere, medens "*Viserværket*" kun havde én viser. Ure har været fabrikeret forskellige steder i Thy i slutningen af det 18. århundrede og i løbet af det 19., således hos Bertel Andersen og Peder Jensen, begge af Bedsted og hos N. Heede, Thyholm, og C. S. Bjerre i Bjerre, Vigsø sogn. På siden af bjælkerne eller rundt omkring i stuen kan være anbragt hylder, hvorpå kan være henstillet de forskellige genstande: Kouse, træstavkar, lerkar, messinglysestager og strygejern m.m. En hylde tværs over bjælken kaldes "*æ Kraut*", og herpå lagde man skeerne, undertiden stod mælken også der. Dagligstuens vægge er hvidkalkede og gulvet lerstampet, og gardinerne bruges ikke. Under stuevinduerne findes en bænk, *Vinduesbænken*, der fortsættes i "*Overbordendebænken*" langs forstuevæggen, og foran bænken står bordet med fod og skuffe under bordbladet. Mod stuen står en lang, smal bænk, "*æ Skammel*", langs med bordet. Hele dette hjørne af en sådan stue ses på billedet, fig. 4. På den østre væg står "*æ Kakel*". I ældre tider har denne sikkert været af lerpotter, men er senere blevet erstattet af norske jernovne, *bilæggerovne*, hvoraf man hist og her kan finde enkelte plader. Senere er ovnindustrien blevet taget op af thylandske virksomheder, hvad de forskellige ovne, der er støbt af L. Bonne i Thisted, afgiver vidnesbyrd om. Ovnene står gerne på en jernfod. Under ovnen kan være anbragt en træskuffe til at tørre strømper og uldtøj i, og foroven er der anbragt en træramme, sortsværtet som ovnen, hvori man tørrede malten til det hjemmebryggede øl. I rammen kunne være indskruet kroge, hvorpå vådt og fugtigt tøj kunne hænges til tørring. Mellem bilæggeren og sengepanelet, "*Norden æ Kakel*", står en armstol. Belysningen var det kun småt med i ældre tid. Der anvendtes en skeformet tranlampe, ophængt over bordet i en krog eller "*Kjelske*" (kedelkrog), og over lampen var anbragt en "*Tud*" (lille skorsten af træ, som i Agger kaldtes *Lyre*), der var ført op gennem loftet. Som væge anvendtes en "*Sibbe*" (sivstump), der svømmede om i

trannen. Fra dagligstuen kommer man ud i "Frammerset" (køkkenet), der i ældre tid var husets mærkeligste rum. Langs vinduet et bord, heri anbragte man i senere tider en vask med trætud gennem muren, uden for hvilken der stod en balje til at optage spildevandet. På siden af dette bord er der på væggen opslået et "Kandebånd" (en tallerken- eller fadrække), se fig. 5, og modsat vinduessiden fandtes i yngre tid den store, åbne skorsten med indfyring i bagvæggen til bageovnen og med den murede arnebænk, ildstedet, langs væggen.

På ildstedet stod en trefod, hvorpå maden tilberedtes i gryder og pander af jern eller lertøj, jyddepotter, som blev købt hos pottemageren., når han en gang om året kom kørende fra Gudnæs med sine varer. I væggen over arnebænken var åbningen til stuens bilægger, hvori fyredes fra frammerskorstenen, og i skorstens modsatte væg var indfyringen til bryggerkedlen, Gruokedlen, anbragt, der dog i ældre tid ikke var indmuret, men stilledes på trefod på ildstedet, ligesom de øvrige kokekar. Ildstedet kunne ofte bestå af en svær jernplade, hvis ender hvilede på murværk. Ovenpå pladen optændtes ilden, og under den var anbragt en træskuffe til malttørring. Således var ildstederne ordnede i almindelighed i Thy, altså alle om en skorsten, men enkelte steder kunne dog findes endnu en skorsten i bryggerset eller Yderframerset, som dette kaldtes, og hertil var da bageovnen og den indemurede bryggerkedel henlagt. I ældre tid, for ca. 100 år siden, havde man imidlertid hverken skorsten eller pibe i huset. Røgen fra de forskellige udsteder: kaklen, bageovnen og køkkenilden trak ud i frammers- og yderframers, hvorover der ikke var noget loft, steg tilvejs og fandt vej ud i det fri gennem et hul i taget, den såkaldte "lyre". Op gennem lyren var anbragt en stang med en påslået fjæl, "lyrefjælen", der kunne drejes for vinden, hvorved der skaffedes aftræk for røgen, og for

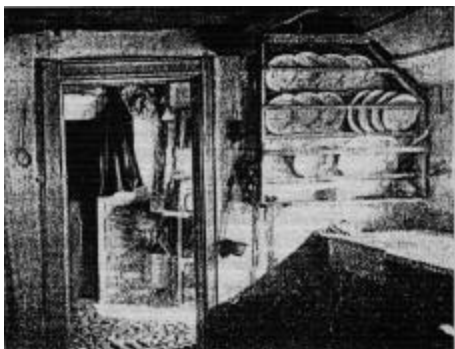

Fig. 5: Frammers fra et Hus i Agger By og Sogn. Gennem den åbenstående Dør ser man ud i Yderframerset (Bryggerset) med dets toppede Stenbro, der ligesom Gulvet i Frammerset er lagt af flade og runde Strandsten.

yderligere at skaffe sig fri for denne forstærkede man trækker ved at åbne døren i yderframerset, "æ Bagdar", som denne kaldtes. For at hindre røg og gnister i at trænge ind på lofterne over beboelsen og

udhusrummene var væggene over skillerummene mellem framers og dagligstue og yderframers og udhusrum, - hvis sådanne fandtes i salset, - lukkede helt op til rygningen af huset. Sådanne lyrehuse har

Fig. 7. Parallelg ård fra Hunsbjerg ved Bedsted. Forbi Stuehuset har tidligere ført en Vej, og her er således et af de sjældnere Tilfælde, hvor Stuelængen har ligget i Vejkanten.

eksisteret helt ned til vor tid, og det er ikke mere end 17 år siden, at det sidste forsvandt i Vendsyssel. Minderne derom ses ofte endnu i det røg- og sodsværtede tagværk, der af og til findes i gamle stuehuse.

I yderframerset har hønsene deres plads, og foruden gruokedlen er her et mindre bord og en karbænk til mælkespande, kar og kærne, samt ostebøtter, spande og baljer. Her findes ofte en brønd (æ Kjæld), der kunne være meget dyb. Den dybeste brønd, som forfatteren af nærværende lille afhandling har fundet, var 47 alen (29,4 m)? men efter en ældre forfatters udsagn³ skal man i Nors, Vandet og Thorsted sogne have haft en dybde af 60-70 alen at grave gennem kalkbund for at få vand. Foroven er disse brønde i nogle få alens højde sat med kampesten, for at ikke kalken skal ødelægges af frostpåvirkning. Over brøndene er anbragt en brøndkarm med vindebom og spand "æ Sank", og hvis brønden ligger lige uden for stuelængen, hvad undertiden kan være tilfældet, sættes et brøndhus med tag over brønden. Ligeledes kan der i stalden være anbragt en brønd. Årsagen til, at brøndene ligger indendørs, må formentlig søges i det stærke snefald, som man i disse egne tidligere har været udsat for, der kunne være så stort., at bygningerne kunne være skjulte under sneen, så at man måtte stikke en lang stave med en halmvisk på op gennem lyren, for at ikke vejfarende skulle falde ned i huset gennem lyren, og under sådanne forhold var det jo heldigst at have brønden inde i huset. I yderframerset kunne være indrettet et karlekammer, der undertiden benyttedes af Aggerboere eller Vesterhavsfiskere, når de til visse tider af året drog på Limfjordsfiskeri. I almindelighed går yderframerset gerne ud i et med tørvehuset, der benævnes "Ildningshus".

Med ildningshus slutter beboelsen, og vi vil derefter se på udhusrummene. I Aggerhuset ligger de i rækkefølge: Lo, kørrer (folkemålsord for kohus) med fårebøgl (afdelt rum for fårene) derefter laden yderst mod øst. Grunden til, at staldene bibeholdtes i vestkystens fiskerhuse, selv om landbruget her

³ K. Aagaard.

forlængst var enten stærkt indskrænket eller nedlagt, var den, at de fiskere, der havde staldplads, var de første, der fik afsat deres fangst, fordi landbefolkningen, når de kørte til havet for at hente et læs fisk hjem til saltning, helst tyede til de steder, hvor der havdes nogenlunde staldplads, da de ofte måtte vente nogle dage, før fiskerne kom hjem med fangsten, og bønderne søgte da, som naturligt var, først og fremmest handel med den mand, der havde huset dem.

På hosstående grundplan af en gammel

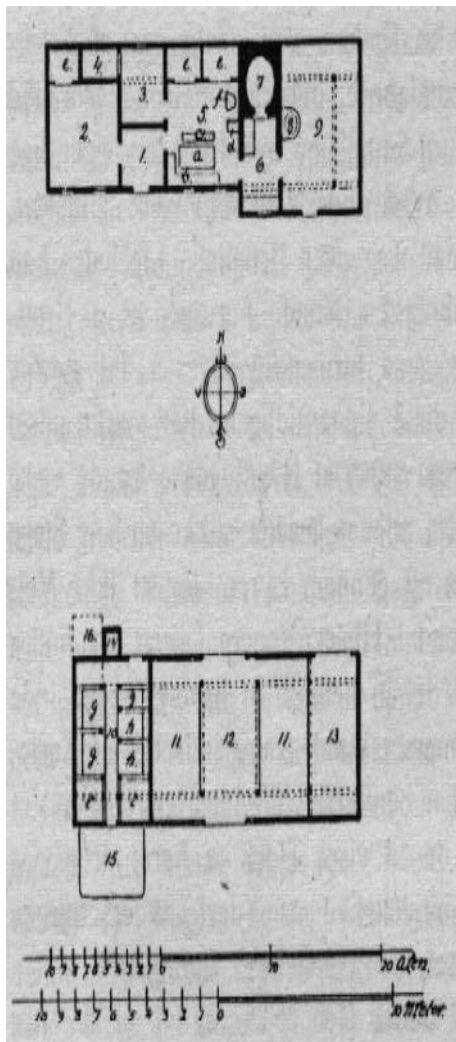

Fig. 6. Grundplan af en Gaard fra Hjardemå Klit.

- 1) Forstue. 2) Vesterstue (Storstue). 3) Ølkammer (Spisekammer). 4) Saltekammer. 5) Dagligstue. 6) Frammers (Køkken). 7) Bageovn. 8) Bryggerkedel (Gruekedel). 9) Yderframers (Bryggers) og Tørvehus (Ildningshus). 10) Stald. 11) Gulve. 12) Kørelo (også kaldet Agergulv). 13) Vognport. 14) Kjeld (Brønd). 15) Mødding. 16) Hønsehus (senere tilbygget). a) Bord. b) Bænk. c) Skammel. d) Bilægger. e) Senge. f) Armstol. g) Ko- og Kalvebåse. h) Hestebåse. i) Grisebøgle.

parallelgård vil vi se, hvorledes laden i en sådan gård kan være indrettet. Mod vest findes en stald, fælles for 4 køer, 2 kalve og 2 heste. Mod syd findes 2

grisebøgle, og syd for længen findes møddingen. Nord for længen findes "kjælden" og et senere tilbygget hønsehus. Øst for stalden findes 2 korngulve, adskilte af en kørelo, og yderst mod øst findes et vognhus. Efter som landbruget er større eller mindre, øges disse rum med flere gulve og loer, og staldene skilles, så at hestene står i deres særlige stald, og køerne i kørreset. Disse sidste måtte ofte i ældre tid ledes gennem hestestalden, da der for at lune ikke har været anbragt nogen dør i kostaldens ydervægge. For

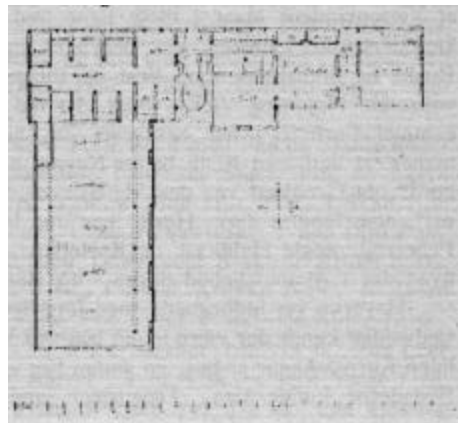

Fig. 8. Boelssted i Sperring, Sjørring Sogn, Hundborg Herred, Thisted Amt.

køreloen er anbragt en port, der er så høj, at man kan køre ind gennem den, og den er da ofte dobbelt så høj som udskudet. Taget hæves da ved disse gennemkørsler, som det ses på fig. 7, og på begge sider af porten sættes et par småvinduer for at skaffe lys ind i loen, når portene er lukkede.

Vi vil derefter til slut undersøge, hvorledes et "krumt Sted" er indrettet. På fig. 8 ses et sådant, og en nærmere undersøgelse af planen viser, som før omtalt, at laden er tilføjet et ældre hus, salset, der har det enlængede hus's kendetegn, d.v.s. stald i beboelsen. At husene er sammenvoksede har den praktiske betydning, at alt indendørs arbejde kan foretages, uden at man i ondt vejr behøver at komme uden for husets ydervægge.

Rummene er i det væsentlige de samme som ved de foregående viste planer, dog er der et par ændringer, der er værd at bemærke. I stuehuset er der vest for dagligstuen bygget en stue, en såkaldt "Kvist", der springer frem for udskudet. Disse tilbygninger blev almindelige i 1880erne, og navnlig indvandedes en sådan kviststue på bekostning af bageovnen, der da er blevet nedrevet, formentlig fordi man da som nu købte brødet hos bagerne og ikke mere bagte selv. I det her viste hus findes imidlertid to skorstene, og når dette findes, er der gerne et mindre kammer (med alkover) bag inderframerset, - og kammeret har da her fået denne moderne udvidelse, der nu er ganske almindelig ved gamle Thyhuse. Endnu et træk må bemærkes, nemlig at stalden (her hestestalden) allerede begynder i yderframerset, et træk, der synes at være ret almindeligt i gamle fæstehuse i det 19. århundredes begyndelse.

Uden for salset lå gerne en have, og dens ejendommelige læbælte, der her er så nødvendigt, tiltrækker sig gerne de tilrejsendes opmærksomhed. Man får en følelse af vestenvindens magt i disse egne ved at betragte dette karakteristiske læbælte, der begynder med lave, afsvedne buske og småtræer mod vest og tiltager derefter i jævnt voksende højde og vækst imod øst ind mod haven. En gammel forfatter⁴⁾ har beskrevet en sådan Thyhave og mener, at den med rette bærer navnet at kålgård, "Kalgord", da grønkål var den vigtigste og ofte eneste "Haveurt", som fandtes. Hertil må dog lægges lidt sennep, peberrod, nogle hvidkål og kartofler, "saa har man alt, hvad der i Almindelighed findes i en Bondehaug".

Haverne var indhegnede med jorddiger eller grønsvær; sædvanligt kunne der være to, en bag ved huset, hvor undertiden kornstakkene sættes, en anden bag ved gården, hvori bistaderne kunne stå. Frugttræer fandtes ikke, derimod hyld, pil og enkelte ribs- og stikkelsbærtorne. Endelig giver han en oversigt over, hvad der omkring 1800 regnedes for havetræer i Thy: Pil, hyld, ask, røn, lind; birk, asp, berberis, ulvekruk eller kvalkved, fjeldribs (ribes alpinum), som kaldes "Korinten Træer", og hvid havtorn findes i Vestervig. Nu er disse haver forlængst omdannede, og gamle haver ses så godt som aldrig.

Udviklingen har i Thy som så mange andre steder gjort op med den gamle bondekultur, og selv på afsides egne undrer man sig over nybygninger, der dukker op i de gamles sted. De har måske været tiltrængt, og meget godt kan være indført i stedet for det gamle, der forsvandt, men den egns-ejendommelighed og den hygge og skønhedsværdi, som oftest var knyttet til de gamle bygninger, har ikke fulgt de nye, der kom i stedet. Det må derfor ønskes, at fremtiden i denne henseende måtte tage lære af de få gamle bygninger, der endnu er tilbage, thi der er i virkeligheden meget at lære af dem.

For at give en oversigt over, hvilket bohavede og hvilke redskaber der fandtes i et gammelt stuehus i slutningen af det 18. århundrede, gengives her den del af et skifte, som berører stuehuset, og som blev afholdt ved fæstebonden Christen Madsens død i 1797 i Tousig, Østerild sogn, under Kjølbygårds gods:

I *Daglig stuen*: 1 Fuhr Bord med Fod og Skuffe under 2 M. 8 Sk., 1 Dito Skammel 1 M., 2de Stoele 3 M. - 1 Jern Bielægger Kakkellovn 5 Rd., 1 Stue Uhr 2 Rd., 1 Skab 1 M. 8 Sk., 1 Thepotte 4 Sk., 1 Studs Glas 6 Sk., 1 lille Dito 2 Sk., 1 Karaffel 6 Sk., 2 Sten Tallerkener 8 Sk., 1 Kruus 8 Sk., 1 Flaske med Glas 6 Sk., 1 Smør Krukke 2 Sk., 10 Horn Skeer 1 M. 14 Sk., 3de Træ Skeer 9 Sk., 3de Knive 12 Sk., 1 Flødebøtte 4 Sk., 10 Træ Stavkar 1 M. 14 Sk., 2de Leer Kar 2 Sk., 2de par Karrer⁵⁾ 1 M. 8 Sk., 1 Jern Vægt 1 Rd. 2

M., 1 Ragekniv 4 Sk., 1 Træ Veje⁶⁾ 2 Sk., 2de Messing Lysestager 1 M., 1 Strygejern 12 Sk., 1 Uld Sax 10 Sk. 1 Rokke Teen 1 Sk., 1 Steen Krukke 2 Sk., 1 Ildpande 4 Sk., 1 øxe 8 Sk., 1 Øl Kruus 2 Sk., 2de Saxer 4 Sk. *Bøger*: 1 Huus Postil 1 M. 8 Sk., 4re Spørgsmaal a 2 Sk., er 8 Sk., 2 Salme Bøger. 4 Sk., 1 Beedendes Kiede 4 Sk. *Sængeklæder*: Enkens Seng blev hende efter Praxin tilstaaet Uvurderet. Paa den anden Seng befandtes Klæder af Værdi 1 Rd. 2 M. *I Store Stuen*: 1 Stoel 1 M., 1 Eege Bord paa Foed 4 M., 1 Dito Skammel 1 M. 8 Sk., 1 Kruus 2 Sk., 2 Boutellier a 4 Sk., er 8 Sk., i Steen Fad 4 Sk., 2de Tejner⁷⁾ 10 Sk., 1 Lygte 2 Sk., 1 Tallerken 2 Sk., 2de Fade 4 Sk., 1 Æske 2 Sk., 1 Glas 2 Sk., 1 Garnvinde 2 Sk., 1 gl. Kiste 1 M., 1 Kappe 2 M., 1 Hynde 4 Sk. Den Afdødes Klædeskab befandtes uskad og ubrækket⁸⁾, blev aabnet og derudi befandtes: 1 Hviid Klædes Kjole 3 M., 1 graae Dito 4 M., 1 Bruun Undertrøye 1 Rd. 1 hviid Klædes Vest 3 M., 1 sort Klædes Kjole 1 Rd., 1 sort Damaskes Vest 4 M., 1 sort Vadmel's Dito 2 M., 1 pr. hvide Skings-Buxer⁹⁾ 3 M., 1 sort Vadmel's Trøye 4 M., 1 Leder Vest 1 Rd. 2 M., 1 Blaae Klædes Undertrøye 2 M. 8 Sk., 1 Ulden Damaskes Dito med Sølv Knapper 3 Rd. 5 M., 1 Dito Bryststykke med Dito 1 Rd. 5 M., 1 loden Skind Pels 1 M., 1 Blaae Hatslag 1 M. 8 Sk., 2de Hørgarns Skjorter 4 M., 3de Blaargarns Do. 3 M., 2de Kraver og 1 pr. Halvermer 1 M. 8 Sk.

I Øster Stuen: 1 Stoel 2 Sk., 1 Fad 2 Sk., 1 Æske 2 Sk., 1 Kappe 3 M. *Sængeklæder*: Paa den sønderste Seng 1 Olmerdugs Overdyne 1 Rd. 4 M., 2de Hovedpuder 2 M. 8 Sk., 2de Lagner 2 M., 1 Dynevaar 4 M. Paa den nordeste Seng befandtes Klæder af Værdie 4 Rd.

I en lille Kammer¹⁰⁾: 1 Anker 2 M., 2de Standtønder 12 Sk., 1 Sælde 8 Sk., 4re Løbe¹¹⁾ 10 Sk., 1 Dejenkar 1 M.; 1 Hakkebræt 8 Sk., 3 Rokker 3 M., 1 Trinse 8 Sk., 1 Stendtræ 4 Sk., 6 Sække 1 Rd., 1 Loft Trappe 10 Sk., 1 Gang Skauler 3 M., 1 Heggel¹²⁾ 4 Sk., 1 gammel Stoel 2 Sk., 1 Væv 2 Rd.

I Nørre Kammeret¹³⁾: 3 Øll Tønder 2 Rd., 1 Tragt 8 Sk., 1 Otting 2 Sk., 1 Fierding 3 Sk.

Paa Loftet: 1 gl. Kar 4 Sk., 1 gl. Halvtønde 4 sk., 2de Solde 8 Sk., 1 gl. Kiste 4 Sk., 1 gl. Otting 2 sk., 1 Barnstoel 5 Sk., 2de Biekuber 6 Sk., noget gammelt Tougværk 1 M., En Tønde 2 M., 1 Ost Hække 6 Sk., 1 Træ Skjeppe 1 m. 2 Sk., 1 Treding Vaad 1 Rd. 1 Brendkiste 1 M.

I Karlens Kammer: Befandtes Klæder paa en Seng af Værdie 1 Rd. 4 M.

I Køkkenet: 1 Rist 8 Sk., 1 Ildklemme 6 Sk., 1 Trefod 4 Sk., 1 Jernpande 8 Sk., 2 Solde 14 Sk., 1

⁶⁾ Træbismær.

⁷⁾ Tejne: Madæske.

⁸⁾ Lovens Segl har været sat for det.

⁹⁾ Skindbukser.

¹⁰⁾ Ølkammeret.

¹¹⁾ Halmkurve.

¹²⁾ Hegle.

¹³⁾ Udsudskammer(?).

⁴⁾ K. Aagaard.

⁵⁾ Karter.

Kierne 10 Sk., 4re lang Tallerkener¹⁴) 3 Sk., 10 Træ
Tallerkener 5 Sk., 1 Trug 4 Sk., 4re Spande 1 M., 7
Gryder 6 M., 1 Træ Morter 2 sk., 1 Kous 2 Sk., 1
Fad 3 Sk. 1 gl. Rivjern 2 Sk.

I Bryggerset: 2de Karre 1 Rd. 2 M., 1 Saae 1 M.,
1 gl. Sælde 4 Sk., 1 Kaaber Kiedel 1 M., 1 Skammel 4
Sk., 1 Kiedel i Grube 3 Rd., 1 pr. Qværner i Bing 3
M., 1 gl. Bærrekar 4 Sk.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1925, side 75-95)

¹⁴ Tynde Træbrædder, hvorpå man spiste, de kunde gerne nå hen for
3-4 mand.